

"Kan eg kjøre med Du?"

Litt om sammenfall av kasus i 2. person entall av personlig pronomen i Aust-Agder ¹

Av Elin Broberg

1 Innledning

I store deler av Aust-Agder er vi nå vitne til en språklig endring som består i at en ikke lenger skiller mellom subjeksformen og den avhengige formen i 2. person entall av personlig pronomen. Her er det blitt vanlig å benytte subjeksformen *du* også som avhengig form. DU² blir nå brukt i sammenhenger der en tidligere sa *de/dæ*, og setninger som "*kan e kjøre me DU?*", "*ska mi gå jem te DU?*" og "*det va koselig å snakke me DU*" kan en stadig høre i dette området.

Fra før kjenner vi til sammenfall i flere av kategoriene i de personlige pronomenenes bøyingsparadigmer. I *skrift* kan vi ha sammenfall i begge kjønn i 3. person entall i bokmål og nynorsk (*han-han* og *ho-ho*), men i bokmål er formene *ho-ho* sideformer til hovedformene *hun-henne*. I bokmål har vi sammenfall i 2. person flertall (*dere-dere*) og i nynorsk har vi sammenfall i 3. person flertall (*dei-dei*). Verken skriftlig svensk eller skriftlig dansk har sammenfall av kasus i personlig pronomen.

¹ Takk til Helge Omdal for nyttige innspill og kommentarer i forbindelse med denne artikkelen.

² Når jeg skriver DU eller DU-formen, refererer dette til det aktuelle sammenfallet i 2. person entall.

Fordelingen av kasus i *mundlig* språk er forskjellig fra fordelingen i skriftlig språk. I tillegg skjer fordelingen ulikt fra talemål til talemål. Der ett talemål har opprettholdt skille i kasus, kan et annet ha sammenfall. Dette gjelder for eksempel 1. person flertall der en sør i Gudbrandsdalen, Trøndelag og Møre og Romsdal bruker pronomenet *oss* i både subjektsform og avhengig form. Og det gjelder 3. person flertall der knapt noe talemål har opprettholdt distinksjonen *de-dem* som finnes i bokmål. Ifølge Ivar Aasen ser det ut til at formene alt i 1850 var falt sammen. Han sier om sammenfallet i 3. person: "Subjekt og Objekt ere så vidt vides, lige" (Aasen 1850:68). Enten pronomenet realiseres som *de-de*, *dem-dem*, *dom-dom*, *døm-døm* eller *dei-dei*, er eneform langt på veg det vanligste i de fleste talemål. Fra dansk hold rapporterer Tore Kristiansen fra *Institutt for Dansk Dialektforskning* at det i dansk tale ikke finnes noe sammenfall i 2. person entall. (Kristiansen på e-post.) Utviklingen i pronomen-systemet ser altså ikke ut til å ha kommet like langt i dansk som i norsk. I svensk skal forenklingstendensene ifølge Britta Eklund ha kommet lenger. Hun skrev i 1978 at sammenfallet har nådd så vel 2. som 1. person entall. Formene *jag* og *du* kan ifølge Eklund bli brukt som både subjektform og avhengig form (Eklund 1978).

Til tross for at det finnes sammenfall i andre personlige pronomen, er det litt annerledes med DU-formen. Sammenfallet engasjerer og irriterer. Det er en form folk har sterke meninger om og holdninger til. Det er dette sammenfallet av pronomenformer i 2. person entall i Aust-Agder som er emne for hovedfagsoppgaven min. I denne artikkelen vil jeg først si litt om den tidligere omtalen sammenfallet har fått (punkt 1). Deretter gjør jeg rede for framgangsmåten i min undersøkelse (punkt 2), før jeg (i punkt 3) presenterer noen resultater fra undersøkelsen. Disse resultatene søker å svare på spørsmålene som er anført nedenfor:

- 1) Hvor finnes DU-formen og hvor utbredt er den i de ulike områdene?
- 2) Hvor gammel er DU-formen?
- 3) Hvor oppstod DU-formen?
- 4) Hvor utbredt er DU-formen under ulike grammatiske og syntaktiske forhold?

5) Hvordan er folks holdninger til DU-formen?

I tillegg til å svare på disse spørsmålene vil jeg antyde noe om hvordan denne språkendringen skjer. Dette vil bli gjort i punkt 3.4.1. under den grammatiske omtalen av formen.

2 Tidligere omtale av DU-formen

Mange språkforskere har meninger om hvor formen finnes nå, men ingen har tidligere foretatt noe vitenskapelig arbeid på området. Arne Torp og Gjert Kristoffersen har framsatt forklaringer på hvorfor formen oppstod, men disse går jeg av plasshensyn ikke inn på i denne artikkelen. Her belyses bare det andre språkforskere har sagt om formens geografiske utbredelse.

Arne Torp har flere steder omtalt formens utbredelse. Han skriver at det er et fenomen som finnes i "kystbygder og byar i Aust-Agder", men han har også muntlige opplysninger på at formen finnes i Manddalen i Vest-Agder (Torp 1980:182). I 1986 uttaler Torp i *Landvikmålet - eit norsk skagerakmål* at det "førebels ser ut til at *du* berre breier seg på Agder" (Torp 1986:108), og i *Språknytt 2/93* er han kommet til at DU er et fenomen som finnes "i kystdistriktet mellom Risør og Lillesand" (Torp 1993:5). Kristoffersen mener at formen skal ha "nådd Lillesand" (Kristoffersen 1997:78).

Fra Vest-Agder rapporterer Magne Inge Haugsgjerd allerede i 1974 at formen finnes i Snartemo i Hægebostad kommune. Her er det slik at DU "ikkje berre vert bruka i subj.form, men og svært ofte erstattar objektsforma dæg" og "ein kan ofte høyra døme som: ska me gå bårt te du?" (Haugsgjerd 1974:96). Ole Bernt Syvertsen skriver at DU-formen er "påfallande på Tvedestrandskanten" (Syvertsen 1977:285), og Martin Skjekkeland påpeker at den også "breiar seg frå kysten av Aust-Agder og innover i landet. Lærarar på den vidaregåande skulen i Åmli fortel at dette forenkla systemet nå får innpass hjå dei unge i denne innlandsbygda" (Skjekkeland 1999:89). Andreas Bjørkum har skrevet at formen finnes i Årdal i Indre Sogn (Bjørkum 1974). Eric Papazian refererer Torp og Bjørkum, og har i tillegg opplysninger om at formen finnes i Rødberg i Numedal (Papazian 1987).

Eskil Hanssen skriver kapittelet om Nordland i *Den store dialektboka*. Her sier han om Salten-målet: "Når det gjelder pronomener, finner vi et svært spesielt forhold i Saltdal, nemlig at *du* kan brukes for *deg* og *vi* for *oss*: ska e kåmm te du å te vi". Han legger til: "Slik bruk av *du* kjenner vi ellers til fra yngre mål i Aust-Agder" (Hanssen 1990:151).

Ellers finnes det i *Norsk referansegrammatikk* en bemerkning om DU-formen. I kapittelet om pronomener sier forfatterne Faarlund, Lie og Vannebo at det finnes dialekter "uten kasusskille i 2. person entall (*du* i deler av Aust-Agder)" (*Norsk referansegrammatikk* 1997:318).

Når det tidligere ikke er foretatt undersøkelser av vitenskapelig art om sammenfallet i 2. person entall av personlig pronomener, mener jeg dette kan ha sammenheng med *metodiske problemer* som er forbundet med innhenting av informasjon av formen.

3 Framgangsmåte

3.1 Innledning

En vet at formen finnes, en hører stadig noen som lurer på om de kan "*kjøre me DU*" eller "*bli me jem te DU*". Likevel har formen vist seg svært vanskelig å undersøke. Gjert Kristoffersen fikk på 18 timers opptak av elevsamtaler kun én form, og den kom "fortærenede nok" som han kaller det, etter at han hadde skrudd av opptakeren (Kristoffersen 1997). (Det må likevel legges til at Kristoffersen ikke primært var ute etter DU-formen i sin undersøkelse, men heller Arendals-dialekten generelt.) Også Eklund prøvde å innhente informasjon om sammenfall av kategorier i personlig pronomener ved å benytte intervju. Etter 10 timers opptak, var fortsatt ingen DU-form realisert. Med dette som bakteppe blir det klart at den rette *konteksten* er nødvendig for at en DU-form skal bli realisert.

De situasjonelle kravene DU-formen stiller, er strenge og vanskelig tilgjengelige. Formen realiseres kun i spesielle kontekster. Som et definisjonsforslag kunne en kanskje si at DU-formen realiseres i en personlig samtale mellom to (eller flere) jevnbyrdige samtalepartnere som har hyppig og varig kontakt med hverandre og som begge (eller alle) enten positivt eller negativt er følelsesmessig engasjert i

samtalen. Mange faktorer må være på plass for at en DU-form skal bli produsert. Det syntes vanskelig å konstruere en slik kontekst, men det var verdt et forsøk.

3.2 Opptak av spontan tale

Jeg tok derfor kontakt med en skole i Arendal, en skole som ligger innenfor DU-formens kjerneområde. Her fikk jeg gjøre opptak av elevstemmer slik de forekom i fri samtale i undervisning. Jeg deltok i fire timer på 10. trinn. Elevene skulle på tur til Polen, og i den forbindelse skulle de gjøre en del forberedelser. Timene jeg deltok i, dreide seg om praktiske gjøremål: spørsmål og svar, avklaring av romfordeling og dramatiseringer, bl.a. av ran. I en slik skoletime ville DU-former kunne dukke opp. Dette mener jeg fordi situasjonskonteksten³ her er mer ledig og fokusert på enkeltindividet (turen de skulle reise på) enn tilfellet er i en ordinær skoletime der det er vanlig med frontalundervisning med mye snakk fra lærerens side. Dessuten kunne en i en "ordinær" skoletime vente seg mye referering i 3. person. Læreren forteller eller eleven refererer. Former i 2. person entall kunne en etter mitt syn bare vente seg i småskravling og kommentarer elever imellom, kommentarer om fenomener i rommet eller spørsmål om å låne ting av hverandre.

Jeg deltok i fire like timer på 10. trinn. Det samme opplegget ble gjennomført i klassene 10a, 10b, 10c og 10d. Læreren var også den samme, så i den grad lærerens språkbruk virket inn på elevenes språkbruk, var denne påvirkningen lik i alle de fire klassene. På denne måten kunne jeg også lettere sammenligne resultatet av opptakene i etterkant. Elevene fikk ikke vite at jeg var ute etter denne bestemte formen, men bare at jeg var interessert i talemålet deres. De ble bedt om å snakke som de pleide. Under innspillingen flyttet jeg meg litt rundt i rommet slik at jeg fikk med flest mulig stemmer og utsagn. Tonen var ledig og personlig. Elevene var svært oppslukt i turen de skulle reise på bare to dager senere, og glemte tilsynelatende at jeg tok opp stemmene deres på band. De skravlet videre og var ikke redde for å snakke selv om jeg stod like ved. Jeg mener derfor å

³ Begrepet *situasjonskonteksten* stammer fra sosialantropologen Malinowski.

ha fått inn så spontan tale som råd er i en noe formell situasjon som en skoletime er.

Resultatene av opptakene av elevstemmer som var 4 x 45 minutter, var ikke overraskende. Til sammen 52 elevutsagn inneholder personlig pronomener i 2. person entall, men om en ser nærmere på pronomenerets syntaktiske funksjon, bli det tydelig at denne nesten utelukkende er subjekt. Av de 52 pronomenerformene står 47 som subjekt i setningen. Bare tre direkte objekter og to preposisjonsobjekter⁴ er representert i materialet. Det forekommer altså fem avhengighetsformer på fire timers opptak, dvs. ca. en avhengighetsform pr. time, noe som gir oss en pekepinn på hvor lang tid det ville tatt å innhente nok materiale på denne måten.

Av de fem avhengighetsformene som ble observert, var DU-formen i bruk i bare to av tilfellene. (Formen ble realisert i setningene "*Erik, Erik e ve rane DU!*" og "*ska mi ha DU?*".)⁵ I begge tilfellene er DU-formen realisert som direkte objekt, dvs. at formen ikke er belagt i syntaktiske funksjoner som for eksempel indirekte objekt.

Denne lille undersøkelsen gir et lite innblikk i hvor vanskelig det er å undersøke DU-formen. Konteksten hvor opptakene ble gjort, var personlig og ledig, mange personlige pronomener ble benyttet, men likevel står vi igjen med bare fem avhengighetsformer og kun to av disse har sammenfall i kasus. Skulle en regne prosent av dette, ville resultatet bli 100 % sammenfall av kasus ved direkte objekt og 0 % sammenfall ved preposisjonsobjekt. Dette er naturligvis et svært misvisende bilde av den virkelige situasjonen. Materialet er rett og slett for mangelfullt til å kunne trekke noen videre konklusjoner ut ifra, og andre innsamlingsmetoder må derfor tas i bruk i denne undersøkelsen.

3.3 *Bruk av metode i denne undersøkelsen*

I denne undersøkelsen bruker jeg, av ovennevnte grunner, hovedsakelig *kvantitativ metode*. Antall informanter er stort (188 +

⁴ Jæmfør terminologi i *Norsk referansegrammatikk* s. 697, punkt 8.3.1.2.

⁵ Setningene med pronomeneret realisert med tradisjonell avhengig form var: "*Tenk hvis noen raner DÆ!*", "*Daniel, e e meget (!) imponert over DÆ*" og "*E ser DÆ, Erling*".

44), jeg regner prosent og stiller opp søyler og diagrammer. Men for at framstillingen ikke skal få et rutinepreg og bli oppramsende, rigid og statisk, og fordi jeg ikke ønsker at enkeltindividet skal forsvinne i statistiske beregninger, har jeg trukket inn sitater som illustrerer tendenser tabellene gir uttrykk for. Samtidig belyser sitatene primærkildens (informantens) egne utsagn og formuleringer. Slik mener jeg framstillingen blir mer helhetlig samtidig som den blir mer nyansert. Vi vinner *innsikt* i informantenes realisering av og tanker om formen samtidig som vi får en oversikt over tendenser i det aktuelle området, Aust-Agder.

I tillegg til opptakene jeg gjorde av elevstemmer, har jeg valgt å benytte en annen *kvalitativ metode som forberedelse til den kvantitative hovedundersøkelsen*. Den kvalitative metoden tjener mer som en forundersøkelse. Hans Olav Egede Larssen sier: "Hvis forhånds-innsikten er for dårlig til å gi grunnlag for hypoteser bør gjennomføres en mindre forundersøkelse" (Larssen 1991:86). Jeg mener selv å ha rimelig god kjennskap til språkbruken i området som skulle undersøkes, Aust-Agder, men for å være på den sikre siden, foretok jeg likevel en slik forundersøkelse som Larsen anbefaler. Slik kunne jeg få en pekepinn på om hypotesene mine var relevante. Kanskje kom det fram klargjørende eller overraskende momenter i forundersøkelsen, momenter som kunne bidra til å justere sider ved hovedundersøkelsen før den ble gjennomført.

I forundersøkelsen benyttet jeg *telefonintervju*. Randi Benedikte Brodersen drøfter i *Målbryting 4/2000* bruk av ulike intervjumetoder i sosiolingvistikken. Én av disse kaller hun "det supplementære telefoninterview". Dette intervjuet kan, som navnet indikerer, brukes til å supplere en kvantitativ hovedundersøkelse. Fordi disse intervjuene ikke alene utgjør hele undersøkelsesmetoden, trenger de nødvendigvis ikke være så omfattende som de tradisjonelle kvalitative intervjuene som gjerne strekker seg opp mot én time. Et supplementært telefonintervju slik Labov benyttet det i sin undersøkelse i New York (Labov 1966 etter Brodersen 2000:103), og Omdal i sin studie av språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand (Omdal 1994 etter Brodersen 2000:103), trenger ikke tidsmessig være noe lenger enn om lag ti minutter.

Hensikten med mitt telefonintervju var først og fremst å kartlegge den geografiske utbredelsen av det aktuelle språktrekket (DU-formen), og et slikt intervju er en effektiv, rask og (forholdsvis) økonomisk metode når en skal intervjuer informanter i et stort geografisk område (jf. Milroy 1987:73 og Thelander 1980:42 etter Brodersen 2000:108). Forundersøkelsen min har fått navnet *Ringerunden*. Grønmo kritiserer at slike forundersøkelser ikke har blitt tilfredsstillende rapportert i undersøkelsene. Han ønsker seg "mer eksplisitte framstillinger av hvilke overveielser som førte fram til det kvantitative undersøkelsesopplegget, og hvordan ulike typer av kvalitative data ble utnyttet i forbindelse med disse overveielserne" (Grønmo 1982:116). Her er jeg av samme oppfatning som Grønmo, og forundersøkelsen har fått så vidt mye plass i artikkelen fordi jeg mener en slik presentasjon viser grunnlaget den videre utvelgelsen av undersøkelsesområdet bygger på, og forundersøkelsen sannsynliggjør slik at utvelgelsen er gjort på en relevant og hensiktsmessig måte.

3.3 Ringerunden

På forhånd antok jeg, på grunnlag av andres og egne observasjoner, at formen var mest utbredt i Aust-Agder. Derfor ringte jeg hovedsakelig til steder i dette fylket, men jeg kontaktet også andre steder på Sørlandet der det fra ulike hold var blitt hevdet at DU-formen skulle være i bruk. (Dette gjelder for eksempel Snartemo, Mandal og Vennesla i Vest-Agder fylke.) Ut fra svarene fra *Ringerunden*, ville jeg få et innblikk i om formen var i bruk i de ulike delene av Sørlandet, og senere få et bedre utgangspunkt og grunnlag for å velge ut mitt undersøkelsesområde.

I tidsrommet 17.–23. mars 2000 ringte jeg til rektorer ved ulike skoler i fylkene Aust-Agder, Vest-Agder og Telemark. Først snakket jeg med rektorene og deretter med minst én norsklærer ved samme skole. I samtalene spurte jeg norsklærerne om de hadde lagt merke til at elevene deres brukte DU-formen i setninger som "*Kan e kjøre me DU?*" og "*Ska mi gå jem te DU?*". Jeg spurte norsklærere da jeg mener det er disse som burde være mest oppmerksomme på fenomenet. De har daglig omgang med et stort antall elever, og de fleste viste seg å ha et reflektert syn på emnet. DU-formen viste seg å være et velkjent

trekk i de fleste talemål – mange hadde sterke meninger om formen. En del lærere hadde også gjort seg opp meninger om hvor formen oppstod, hvor gammel den var osv. I alt ringte jeg til 45 skoler (21 ungdomsskoler og 24 barneskoler). Ved hver skole snakket jeg med minst to lærere, noe som gir et samlet antall lærere på ca. 90 og en samtaletid på 12–15 timer totalt. Disse lærerne regner jeg ikke som informanter, men heller som en form for "språkbobservatører" som rapporterte om bruk av DU-formen i deres område.

Under *Ringerunden* tok jeg kontakt med flest skoler i de områdene der informantene rapporterte om bruk av formen, og jeg kontaktet færrest i de områdene hvor svarene var negative. Etter at jeg hadde fått ett negativt svar, ringte jeg til nok én skole i ytterkant av samme nærområde. På denne måten har jeg minst fire utsagn på at formen ikke er i bruk i de aktuelle områdene. Slik mener jeg å ha dekket undersøkelsesområdet på en tilfredsstillende måte.

3.4 Utvelgelse av undersøkelsesområdet

Ut ifra de utsagnene som kom fram under *Ringerunden*, ble det klart at DU-formen hovedsakelig finnes i Aust-Agder, og min undersøkelse vil derfor konsentrere seg om bruk av DU som avhengig form i 2. person entall av personlig pronomen nettopp i Aust-Agder. Steder der det er rapportert om spredte forekomster av formen, velger jeg å se bort fra, og jeg konsentrerer meg om et sammenhengende område.

Et kriterium for utvelgelse av skolene var at de måtte dekke et så stort geografisk område som mulig. Et område fra Risør i øst til Lillesand i vest og innover i landet til både Åmli, Froland og Birkeland burde kartlegges. I tillegg var det et mål at undersøkelsen skulle dekke over områder som under *Ringerunden* ble rapportert å ha ulik grad av utbredelse av formen. Undersøkelsen burde altså dekke over områder med mye bruk av formen og områder med lite bruk av formen. 10 skoler ble valgt ut. Disse skolene er 1) Stinta (Arendal), 2) Holvika (Grimstad), 3) Lillesand, 4) Åmli, 5) Risør, 6) Lyngmyr (Tvedestrand), 7) Moland (Arendal), 8) Hisøy 9) Froland og 10) Valstrand (Birkeland).

Når det gjelder *antall informanter*, dreier det seg om 10 skoleklasser, dvs. én klasse ved hver av de 10 skolene. Dette gir et samlet antall informanter på 188.

3.5 Rapportert språkbruk

Et problem som hefter ved de kvantitative metodene, er bruk av innsamlingsmediet, som for en stor del er spørreskjema. Kan en stole på materialet en får inn? Er informantene i stand til å rapportere på en pålitelig måte om sin egen språkbruk, eller vil de feilrapportere?

Meningene om hvorvidt en kan stole på informantene, er delte. Likevel mener jeg mye av diskusjonen kan sammenfattes med Helge Omdals ord om at påliteligheten til informantenes rapporterte språkbruk bl.a. varierer med den metaspråklige bevisstheten ulike språktrekk har hos informantene. Noen språktrekk kan ifølge Omdal språkbrukerne ha et relativt høyt metaspråklig bevissthetsnivå om, mens bevisstheten ved andre språktrekk kan være lavere (Omdal 1985:235). De ulike inntrykkene språkforskere rundt om i verden har av informantenes språklige pålitelighet, trenger ifølge Omdal ikke stå i opposisjon til hverandre, men snarere være et uttrykk for at ulike språklige trekk har ulik grad av metaspråklig bevissthet hos informantene, og at dette i noen grad påvirker svarene deres. Her må en stole på språkforskerens evne til å vurdere et språktrekk som spesielt markert eller umarkert i informantenes bevissthet, en fortolkning jeg mener de humanistiske forskningsdisiplinene gir rom for. Omdal mener at "språkforhold som har en sentral plass i informantenes bevissthet, også kan være et mer fruktbart emne for utspørring enn språklige trekk som ikke har en slik plassering" (ibid.). Jeg velger i denne undersøkelsen å stole på informantenes rapporterte språkbruk fordi jeg mener at informantene har det nødvendige metaspråklige bevissthetsnivået om DU-formen. Pronomen har en sentral plass i språket, og DU-formen anser jeg dessuten for å være et markert dialekttrekk

3.6. Spørreskjemaet

Innsamlingsmediet jeg har brukt i undersøkelsen, er spørreskjema. Skjemaet bestod av to deler. Først fylte elevene ut noen personlige

opplysninger som skole, alder, kjønn, fødested, bosted, dialekt osv. Det ble ikke spurt om noe som kunne sette personvernet i fare. Deretter svarte de på 13 spørsmål. Informantene skulle for eksempel svare på om de bruker formen, når de tror de begynte å bruke formen og om foreldrene har formen. Spørsmål som skulle belyse holdninger til formen var slike som omhandler irettesettelser og korrigeringer. Informantene ble også spurt om de unngår formen og hva de synes om den. Alternativer ble stilt opp, men de fikk også muligheten til å si sin mening under "egen kommentar". Spørsmålene er "stokket" slik at spørsmål som omhandler samme emne, ikke kommer i kronologisk rekkefølge. Hensikten er å "avsløre" eventuelle uoverensstemmelser i besvarelsene. Slike teknikker, som er brukt i forbindelse med *matched guise*-metoden, kjenner vi fra språkholdningsundersøkelser. Tore Kristiansen benytter for eksempel slike metoder for å belyse stereotyper i folks språkholdninger i Danmark.

Informantene er såpass unge (15 år) at de ville ha vansker med å svare på spørsmål av typen: "Bruker du det personlige pronomenet DU i avhengig form" eller "Har du sammenfall av kasus av 2. person i personlig pronomen?". Slike spørsmål var uaktuelle å stille, men hvordan kunne en da gjennom et spørreskjema få svar på om informantene brukte formen?

Jeg valgte å stille opp en *eksempelsetning*. I spørsmålene skal informantene derfor ta stilling til om de ville brukt DU-formen i et uttrykk som for eksempel *"Kan jeg kjøre med DU?"*. Jeg har valgt å bruke en eksempelsetning i spørsmålene fordi dette belyser emnet jeg vil si noe om på en bedre måte enn et spørsmål som inneholder grammatiske termer.

Det var et mål å finne en setning som informantene selv kunne ha produsert, en setning som ikke virket unødig fremmed på dem. Dette ville nemlig kunne virke inn på resultatet av undersøkelsen. Hvis setningsinnholdet var lite aktuelt for ungdommen, ville mange svare negativt på for eksempel spørsmålet om de hadde formen. Informantene er i ungdomsalderen og er med på aktiviteter innen idrett og lignende. Sannsynligheten for at de kunne komme til å produsere en setning som *"Kan e kjøre me DU?"*, anser jeg derfor som stor.

Det var også viktig at setningen ikke var for lang slik at fokus ble rettet mot andre forhold i setningen enn det jeg var ute etter. Ved å ha en forholdsvis kort setning, burde dette kunne forhindres. Spørsmålet ble derfor: *"Kan e kjøre me DU?"*.

3.7 Lyttetesten

I undersøkelsen ønsker jeg ikke bare å kartlegge DU-formen geografisk, men også grammatisk. Da dette er et mer detaljert og inngående arbeid, er det av plasshensyn ikke mulig å foreta denne undersøkelsen ved alle de ti skolene. Til denne delen av undersøkelsen valgte jeg derfor ut fire av de ti skolene. Tre kystbyer og en innlandskommune ble valgt ut. Kystsbyene var Arendal, Grimstad og Lillesand og innlandskommunen var Åmli. Geografisk sett utgjør disse stedene et sentralt område for bruk av DU-formen. Det var viktig å plukke ut representative steder til grammatikkundersøkelsen. Jeg konsentrerte meg derfor om områder der formen var rapportert å være i bruk, men der det verken var spesielt lite eller mye bruk av DU-formen. Ved å velge områder med middels bruk av formen, mener jeg det mest gjennomsnittlige resultatet av DU som avhengig form i 2. person entall av personlig pronomen i Aust-Agder vil bli presentert. I alt 44 informanter er med i denne delen av undersøkelsen.

I syntaksundersøkelsen valgte jeg å benytte et lydbandopptak. Dette ble gjort fordi jeg mener det er bedre å bruke et muntlig medium til å innhente informasjon om bruk av DU-formen i ulike grammatiske sammenhenger. Dette mener jeg gir et bedre resultat enn tilfellet ville være hvis elevene på et spørreskjema ble konfrontert med noen skriftlige setninger de skulle ta stilling til. Elevene kunne da henge seg opp i hva som er tillatt i skrift, og underrapportere DU-formen. Ved å la informantene høre et lydbandopptak, mener jeg det ble lettere å fokusere på det muntlige språket.

Siden jeg selv er fra et av områdene som ble undersøkt (Tromøya utenfor Arendal), var det ikke aktuelt å lese inn setningene selv. Resultatet ville kanskje ikke bli pålitelig nok fordi informantene kunne identifisere seg med eller distansere seg fra talemålet mitt.

Dette kunne i sin tur føre til en uheldig polarisering i resultatet. Dessuten kunne min stemme, fordi jeg var til stede og gjennomførte undersøkelsen, virke normgivende på informantene i den forstand at de trodde dette var "riktig", at det var slik en burde snakke. Fra andre undersøkelser kjenner vi til at *akkommodasjon* har fått et uheldig utslag på resultatet. Ernst Håkon Jahr undersøkte middelaldrende menns syntaks i talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) 1971-76. I ettertid har han stilt opp sin egen bruk av makrosyntagmer (MS) til sammenligning med informantenes. Om resultatet av sammenligningen sier Jahr at det "ser ut til å være en slags mann-kvinneforskjell hos meg m.h.t. MS (flere til menn enn til kvinner) [...]" (Jahr 1979:263). En slik polarisering i språkbruken ville være uheldig for resultatet av undersøkelsen. Så langt det lar seg gjøre, må en derfor forsøke å unngå dette. Av de nevnte grunnene fant jeg det formålstjenlig å finne én eller flere andre personer til å lese inn setningene.

Talemålet i området jeg skulle undersøke, er til dels svært uensartet. Det er for eksempel store dialektale forskjeller fra Grimstad til Åmli, noe som medfører at jeg fant det metodisk mer tilfredsstillende å finne en innleser fra hvert av de aktuelle områdene til å lese inn setningene på kassett. Setningene burde leses inn på elevenes eget talemål slik at de ikke kom til å henge seg opp i forskjeller mellom dialektene generelt, forskjeller som er uvesentlige i denne sammenheng. Ved å la en person med deres eget talemål lese inn setningene, kunne jeg lettere få elevene til å rette fokus mot det undersøkelsen dreide seg om, nemlig DU-formen.

Jeg var selv til stede og ga rettledninger da setningene ble lest inn. Innleserne hadde på forhånd fått setningene slik at de kunne se over dem og eventuelt øve seg litt. Innspillingen gikk derfor lett. Personen fikk beskjed om å lese setningen inn på sitt eget talemål. Alle de 23 setningene inneholder en DU-form, men DU-formens grammatiske distribusjon varierer likevel fra setning til setning. Ulike syntaktiske funksjoner er benyttet (predikativ, preposisjonsobjekt, direkte objekt og indirekte objekt). DU-formens plassering varierer, men alle setningene er lest inn med pronomenet trykksterkt. Hver av setningene ble lest inn to ganger med en liten pause imellom.

Under gjennomgangen i klasserommet fikk informantene høre opptaket av de 23 setningene. I gjennomgangen stoppet jeg bandet slik at de fikk den nødvendige betenkningstiden. På denne måten ble også all spoling og unødige avbrekk unngått.

På spørreskjemaet fikk informantene to alternativer. De krysset av for *Ja* hvis de mente språkbruken var lik deres egen og for *Nei* hvis de mente de ikke brukte DU-formen i slike sammenhenger. Dette ble gjort for hver setning. Elevene hørte for eksempel setningene "*e så DU i byen i går*", og krysset av for *Ja* hvis de ville brukt DU-formen i en slik sammenheng og for *Nei* hvis de mente den virket unaturlig.

Ved hjelp av tester som er innebygd i undersøkelsen ("stokking" og gjentakelser av samme spørsmål på andre steder i undersøkelsen), har jeg mulighet til å "avsløre" informanter som feilrapporterer. Som antatt viste underrapportering seg flere steder å være et vesentlig problem. Noen informanter svarte for eksempel negativt på spørsmål om de benyttet formen, men sa senere i undersøkelsen at de ble rettet på og fikk kommentarer på bruk. Noen prøvde også å legge av seg formen, gjerne med begrunnelser som "fordi det ikke høres normalt ut", eller "for ellers ler folk av deg". Slike informanter har jeg, ut ifra oppsatte regler, tolket som "sannsynlige DU-brukere". Som vi ser av diagrammet nedenfor, varierer antallet "sannsynlige DU-brukere" fra sted til sted.

Søylene har to fargenyanser. Bunnen av søylen viser den rapporterte DU-bruken, mens toppen av søylen viser den antatte underrapporteringen. Hele søylen samlet viser den antatte sannsynlige DU-bruken de ulike stedene. Underrapporteringen varierer sterkt. Risør, Tvedestrand og Froland har ikke underrapportering i det hele tatt, mens Grimstad og Åmli skiller seg ut med de høyeste verdiene i denne sammenhengen.

4 Resultater av undersøkelsen

4.1 Hvor finnes DU-formen og hvor utbredt er den i de ulike områdene?

På bakgrunn av den informasjonen jeg har fått i løpet av *Ringerunden*, er det nå mulig å tegne inn et område på kartet hvor DU-formen skal

Kartskisse over Aust-Agder. Den mørke streken markerer det området hvor DU-formen skal være i bruk. Utover dette har jeg bare kunnet finne spredte forekomster.

være i bruk. Jeg tar naturligvis forbehold om at all den informasjonen jeg har hentet inn, ikke lar seg etterprøve 100 %, og jeg kan ikke innestå for at informantenes utsagn er pålitelige i tilstrekkelig grad. Det jeg kan si, er at jeg har gjort en undersøkelse med et forholdsvis stort antall informanter der jeg stort sett kan registrere entydige resultater. I de tilfeller jeg fant grunn til å tvile på informantens utsagn, sjekket jeg opp med flere skoler i området, og jeg har prøvd å samkjøre utsagn fra samme områder etter beste evne.

Området som er merket av med den mørke streken på kartet viser hvor DU-formen skal være i bruk. Den er hovedsakelig rapportert i et område som strekker seg fra Gjerstad og Risør i øst til Lillesand i vest. Videre strekker den seg fra Birkenes til Froland og Åmli i innlandet. Utover dette har jeg bare kunnet finne spredte forekomster. Resultater av undersøkelsen gjør det også mulig å si noe om *hvor utbredt* formen er de ulike stedene. Det viser seg at områdene Tvedestrand, Moland og Froland har høyest utbredelse. Her er antall DU-brukere oppe i ca. 90 %. I kyst-byene Arendal og Grimstad og i Birkeland er formen godt utbredt. Antall DU-brukere ligger her på ca. 70 %. Lillesand og Risør kommer i kategorien hvor formen er middels utbredt. DU-bruken er på 48 % begge steder.

4.2 *Hvor gammel er DU-formen?*

Når det gjelder DU-formens alder, er det naturligvis ikke mulig å angi noe nøyaktig startpunkt for bruken. Det dreier seg her om dynamiske prosesser og flytende overganger. Likevel er det gjennom informasjon jeg har fått inn i løpet av undersøkelsen, mulig å antyde noe om formens alder. Det ser ut til at formen så langt ikke er registrert hos mennesker som er eldre enn om lag 60 år i dag. Sammen med en del muntlige utsagn jeg har fra folk i de ulike områdene, peker resultatene i retning av at formen kan være så gammel som drøye 60 år i områder der den er sterkest forankret. Dette gjelder hovedsakelig Tvedestrand.

I Arendal og Froland ble det rapportert at noen foreldre til informantene på 15 år skal ha formen. Disse foreldrene er antakelig for en stor del mellom 35 og 40 år, og om en antar at disse foreldrene

har hatt formen hele livet, kan det tyde på at formen i disse områdene er ca. 40 år. I Grimstad og Lillesand hadde et flertall av informantene hatt formen hele livet, men ytterst få foreldre hadde formen. Dette tyder på at formen må ha fått innpass i disse byene for om lag 20–30 år siden.

I de områdene hvor formen *ikke* ble så hyppig rapportert, svarte noen av informantene at de hadde fått formen nylig. Det ser altså ut til at språktrekket er noe nyere (10–20 år) i disse områdene (Birkeland og Risør) enn ellers. I Felle i Telemark er formen bare registrert hos barn i grunnskolen. Her er formen kanskje så ny som 5–10 år. Det vanlige var likevel at informantene svarte at de *alltid* hadde sagt DU. Informantene er 15 år, og formen må nok være minst så gammel i store deler av det undersøkte området.

4.3 Hvor oppstod DU-formen?

Et delmål med oppgaven er å finne ut noe om formens opphav, dvs. novasjonsområdet. Metodisk er dette komplisert fordi en er avhengig av informanter i aktuelle aldre og fra ulike steder som kan bekrefte bruk. Materialet jeg har å støtte meg til med tanke på å finne ut noe om formens opphav, er for en stor del av muntlig karakter. Siden DU-formen er et markert dialekttrekk som engasjerer folk, fikk jeg etter hvert noen innspill på utsagn som jeg kom med i programmet "Språkteigen" på P2 1.10.00. Disse utsagnene mener jeg det er relevant å trekke inn fordi de kan supplere resultatene fra undersøkelsen på en konstruktiv måte. En voksen mann henvendte seg til "Språkteigen" og sa at han kom

til Tvedestrand i 1947 som 12-åring, den gang Tvedestrand var et lite tettsted og ikke dagens storkommune. Jeg kom fra Tromøya ved Arendal, dvs. 2-3 mil lenger vestfra. Jeg husker at jeg da ble overrasket over at noen sa for eksempel hjem til du; det hadde jeg aldri hørt før. Jeg mener at ikke alle sa det, eventuelt ikke hele tiden.

Utsagnet mener jeg kan tolkes slik at formen var vanlig i Tvedestrand på et tidspunkt da den ikke var vanlig i Arendal eller på Tromøya. Altså ser formen ut til å være eldre lenger øst i fylket. Dette kan vi si fordi informanten la merke til formen som et spesielt trekk ved

dialekten i Tvedestrand da han kom som tilflytter 12 år gammel. Men formen ser likevel ikke ut til å ha vært så utbredt på dette tidspunktet at innflyttere, som denne informanten, tok opp trekket som en del av sin "nye" dialekt. For "hadde formen vært det vanligste eller allment i bruk, er det mulig jeg hadde tatt den opp selv, siden jeg stort sett overtok dialekten i Tvedestrand som faktisk er nokså forskjellig fra den i Arendal", uttaler informanten. Det kan altså se ut til at formen fantes i Tvedestrand på slutten av 40-tallet, men at den da ikke var hyppig i bruk.

Informanten legger videre vekt på at det Tvedestrand han omtaler, ikke er dagens Tvedestrand, men nærmest bare selve stranda, det lille ladestedet, og han mener videre "at denne du-formen ikke ble brukt utenfor Tvedestrand (fortsatt ladestedet) mot sjøsiden, som Dypvåg, Gjerstad og øyene som sendte barna til skolen i Tvedestrand".

Den 8. oktober fikk jeg en hyggelig e-post fra en interessert leser av et innslag om DU-formen i *Fædrelandsvennen* 5.10.00. Informanten, en mannlig 50-åring fra Lillesand, ville gjerne fortelle om sitt møte med DU-formen. Han meddelte at han første gang hørte DU-formen i bruk "i begynnelsen av 60-årene. Vil anslå det var i 1962 eller 1963", og om formens opphavsmann sier han videre at det "var en gutt som var like gammel som jeg og som flyttet til nabolaget mitt sammen med foreldrene og en yngre bror. De kom fra Borøy ved Tvedestrand". Utsagnet til denne informanten peker også i retning av Tvedestrand som mulig novasjonsområde.

Også andre mennesker jeg har vært i kontakt med, har familie eller venner de mener hadde formen på et gitt tidspunkt. En 62 år gammel lærer fra Tvedestrand sier at han nesten aldri hørte formen i sin barndom. Dette må tyde på at formen har vært der, men at den ikke var spesielt utbredt på dette tidspunktet. Et gjennomgående trekk er at mange forteller om at de kjenner folk på opp til 60 år, som informanten ovenfor, som hadde formen da de var unge. Disse menneskene kommer utelukkende fra Tvedestrand. Når flere utsagn, som er helt uavhengige av hverandre, går i samme retning, mener jeg informantenes utsagn er å regne som pålitelige. Jeg velger derfor å stole på disse informantene og foreløpig sette Tvedestrand som et mulig novasjonsområde.

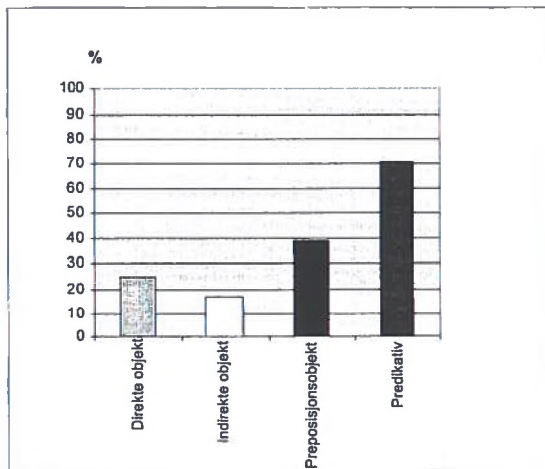
En annen mulighet jeg har til å finne ut noe om formens opphav, er å se på fødested og dialektbakgrunn til de voksne informantene som rapporteres å ha formen. Hvis det viser seg at mange kommer fra samme område, kan dette tolkes i retning av at formen har sitt utgangspunkt her. Informantene skulle svare på om foreldrene hadde formen. I de tilfellene der informantene rapporterte at foreldrene hadde DU-formen, systematiserte jeg foreldrene etter fødested og dialektbakgrunn. Svært mange av foreldrene som skal ha formen, kommer fra Tvedestrand, noe som peker i retning av at dette er novasjonsområdet til DU-formen.

4.4 *Hvor utbredt er DU-formen under ulike grammatiske og syntaktiske forhold?*

Ovenfor så vi at DU-formen brukes i et stort geografisk område i Aust-Agder, og at bruken varierer i ulike deler av dette området. I noen områder var bruken utbredt blant informantene, mens informanter fra andre områder ikke rapporterte om like høy utbredelse av formen. Jeg finner videre grunn til å tro at formen ikke bare geografisk, men også grammatisk kan ha ulik grad av utbredelse, dvs. at den kanskje ikke er like vanlig under alle grammatiske forhold eller i alle syntaktiske funksjoner ved de ulike stedene. Med bakgrunn i egne observasjoner i området og samtaler med informanter fra det aktuelle området, mener jeg å ha grunnlag nok for en slik antakelse. Ei jente fra Lillesand sier at hun ikke alltid bruker formen, men at det "varierer med hvilken sammenheng og setning du bruker det". Med *sammenheng* mener hun antakelig kontekst, men med *setning* er det antakelig syntaktisk funksjon hun tenker på – hvilke språklige forhold som omgir DU-formen. Britta Eklund fant i 1978 at informantene hennes fra undersøkelsen i Nord-Sverige "skulla vara mera benägna att använda subjektformerna i objektsställning än i ställning efter preposisjon" (Eklund 1978:15). Det er altså grunn til å tro at DU-formens realisering også i Aust-Agder kan variere med syntaktisk funksjon.

I det følgende skal vi se på det kvantitative resultatet av den syntaktiske undersøkelsen. Her presenteres en samlet oversikt over alle realiserede DU-former for hver av de syntaktiske funksjonene

direkte objekt, indirekte objekt, preposisjonsobjekt og predikativ. Slik vil for eksempel søylen for direkte objekt i diagrammet nedenfor vise i prosent hvor mange av det totale antall informanter i undersøkelsen som ville realisere DU-formen i setninger der formens syntaktiske funksjon er nettopp direkte objekt. Mønsteret gjentas for de syntaktiske funksjonene indirekte objekt, preposisjonsobjekt og predikativ.

Diagrammet viser i prosent bruk av DU-formen i ulike syntaktiske funksjoner i Aust-Agder.

Diagrammet viser at DU-formen realiseres i alle de avhengige posisjonene, men i ulik grad. (Jeg vil minne om at antall informanter ikke er svært høyt (44) og at det derfor ikke lar seg gjøre å antyde noe annet enn tendenser.).

DU-formen ser i Aust-Agder ut til å være svært utbredt i predikativ stilling (71 %), godt utbredt også i preposisjonsobjekt (39 %), mens frekvensen for direkte objekt (25 %) og indirekte objekt (18 %) ser ut til å ligge noe lavere.

Tallene viser den totale DU-bruken i hele området jeg undersøkte, og gir slik et oversiktsbilde over hvordan formen realiseres grammatisk, men hvorvidt dette på en grundig nok måte gjenspeiler det enkelte stedets DU-bruk, er usikkert. Jeg mener det er nødvendig å se på hvordan formen realiseres ved hvert av stedene i

undersøkelsen, for slik å kunne gi et bedre bilde av den grammatiske utbredelsen formen har. Store avvik kan nemlig skjule seg bak "samlesøylen", men i denne artikkelen går jeg av plasshensyn ikke nærmere inn på dette.

Av resultatene av undersøkelsen kommer det fram at noen setninger der DU-formen stod som direkte objekt, hadde svært høy utbredelse av formen, mens andre setninger der DU-formen stod i samme syntaktiske funksjon, ikke hadde like høy utbredelse. Dette gjelder blant annet setningene "*e så DU i byen i går*", og "*mi så DU løpe etter bussen i da tidlig*"⁶. Forklaringene på denne høye utbredelsen av DU-formen i noen bestemte setninger ble det derfor nødvendig å søke i andre forhold enn kun syntaktisk funksjon. Setningene er utsagnsetninger der pronomenet er plassert i midtfeltet, og dette viser seg å være en særlig gunstig plassering med tanke på distribusjon av DU-formen. Andelen informanter som sier de bruker formen i disse setningene, er nemlig langt høyere enn hva tilfellet er ved mange av de andre eksempelsetningene. Derfor mener jeg vi må se distribusjonen av DU-formen også i forhold til trykkforhold, type setning og plassering i denne. Det synes som om de beste syntaktiske omgivelsene en DU-form kan få, er i trykksterk posisjon i midtfeltet i en utsagnsetning eller i slutfeltet i et spørsmål. Setningene "*e så DU i byen i går*" og "*kan e kjøre me DU?*" er eksempler på dette. I slutfeltet i utsagnsetninger er formen ikke vanlig (jf. setningen "*e kan kjøpe den av DU*").

Eksempelsetningene "*kan e kjøre me DU?*" og "*ska mi gå jem te DU?*" har en høy bruksandel DU, mens de parallelle setningene som inneholder *samme preposisjon*, har en lavere andel bruk av DU (jf. setningene "*det va koselig å snakke me DU*" og "*e kammår te DU i ettårmiddag*"). Dette resultatet underbygger påstanden om at

⁶ Når det gjelder setningen "*mi så DU løpe etter bussen i da tidlig*", kan et annet forhold virke inn. Her står pronomenet i kombinasjon med en objekts-infinitiv. Setningsleddet kan også lett skrives om til en leddsetning hvor objektet (DU) vil fungere som subjekt: "Jeg så at du løp etter bussen i dag tidlig". Antakelig er det en slik innebygd intuisjon informantene har hatt når de har svart som vist ovenfor. Konstruksjonen er nemlig ikke spesielt vanlig i språket, særlig ikke blant unge språkbrukere.

spørreintonasjon med trykk på pronomenet virker spesielt gunstig for distribusjon av DU-formen (jf. ovenfor).

En annen tendens i materialet er at DU-bruk i setningen "*DU så e i byen i går*" har en enda høyere grad av utbredelse enn i setningen "*e så DU i byen i går*". Årsaken her mener jeg må søkes i *plasseringen* objektet har. Det viser seg nemlig at andelen DU-former realisert som direkte objekt, er høyere hvis pronomenet står initialt, trykksterkt eller emfatisk. Dette kan knyttes til en tanke om at leddet oppfattes som subjekt, og den tradisjonelle subjektformen er som kjent *du*. Vi vet at ordstillingen tar over som markør for type setningsledd hvis kasus forsvinner. Informasjonsstrukturen i setningen, dvs. ordstilling, synes også å ha noe å si for realisering av formen.

Når det gjelder de indirekte objektene, var andelen bruk av DU-former jevnt over lavere enn ved de øvrige syntaktiske funksjonene. Likevel peker én setning seg ut med en høyere andel DU-former enn de andre indirekte objektene. Denne setningen ("*han spurte DU om veien til nærmeste postkontor*") har også pronomenet plassert i midtfeltet. Slik kunne en kanskje tenke seg at det kun er plassering i setningen og trykkforhold som avgjør hvorvidt DU-formen blir realisert eller ei. Men nå er det tilfellet at også andre utsagnssetninger der DU-formen står som indirekte objekt, har pronomenet plassert i midtfeltet. Det at formen likevel ikke realiseres i like høy grad i disse setningene (for eksempel i setningen "*e fortalte DU om festen*"), mener jeg må ses i sammenheng med den syntaktiske funksjonen indirekte objekt. Formen er minst vanlig i denne posisjonen.

I tillegg til dette kan det se ut til at *setningens meningsinnhold* kan ha en viss betydning for realisering av formen. Da jeg gjorde opptak av spontan tale, fikk jeg kun to DU-former. Én av disse ble realisert i setningen "*Erik, Erik e ve rane DU*". Det interessante er at det i materialet for øvrig finnes en annen setning, hvor den tradisjonelle formen DÆ ble realisert. Setningen lød: "*Tenk hvis noen raner DÆ!*". Dette mener jeg kan tyde på at der pronomenet viser til en bestemt person, får det trykk, og den "nye" DU-formen realiseres (jf. ovenfor. Informanten vil rane nettopp Erik.) Brukes setningen derimot med et mer allmenngyldig innhold, blir altså den tradisjonelle formen DÆ beholdt (jf. ovenfor. Tenk hvis noen skulle komme til å rane deg). Dette styrker en forklaring Arne Torp har om at realisering av formen

kan knyttes til trykkforhold i setningen (jf. Torp 1993:5). Realisering av DU-formen skjer i et komplekst samspill mellom syntaktisk funksjon, trykkforhold, type setning og plassering i denne.

Tendensene som finnes i den grammatiske distribusjonen av formen er relativt ensartete over hele området. Det ser likevel ut til at andelen DU-brukere som ville brukt formen i de ulike syntaktiske funksjonene, samvarierer med andelen DU-brukere totalt i dette geografiske området. Flere språkbrukere ville brukt formen i ulike syntaktiske funksjoner der den er godt forankret enn der den ikke har et slikt rotfeste. Disse resultatene gjør det mulig å si noe om hvordan denne språklige endringen skjer.

4.4.1 Hvordan skjer denne språklige endringen?

Det kan se ut til at steder der formen ikke er svært utbredt geografisk, hovedsakelig har formen realisert i predikativ, preposisjonsobjekt og direkte objekt, mens steder hvor formen er godt utbredt også har formen realisert i indirekte objekt. Tendensen dette gjenspeiler, er at formen senest får innpass i indirekte objekt.

Når det samme mønsteret gjentar seg over hele området jeg undersøkte, mener jeg det er en så klar tendens at en må kunne anta at formen først har fått innpass der den har høyest bruksfrekvens, mens den senest har fått innpass der den ikke er så utbredt grammatisk sett. DU-formens "livsløp" ser da ut til å ha begynt i predikativ stilling for så å gå videre til preposisjonsobjekt og direkte objekt og senest til indirekte objekt (jf. diagrammet ovenfor). Dette mener jeg gjenspeiler en tanke om at språkendringer ikke skjer "over natta" eller på et bestemt tidspunkt, men at det dreier seg om dynamiske prosesser og flytende overganger. Ord-for-ord teorien som tidligere har vært brukt til å forklare språklig endring (f. eks. hvordan *p*, *t*, *k* gradvis har tatt over for *b*, *d*, *g*), kunne kanskje utvides til å bli en forklaringsmodell der DU-formen får innpass i syntaktisk funksjon etter syntaktisk funksjon.

4.5 Hvordan er folks holdninger til DU-formen?

Min far som var fra Østlandet, ble helt rasende når vi sa 'ska mi gå hjem til du?' Han syntes det var en skrekkelig språkbruk. (Agderposten, 22.12.92)

Utsagnet kommer fra en person som ytret seg om formen i *Agderposten* 22.12.92. Personen hadde selv formen og opplevde å få sterke reaksjoner på bruken. Denne personen er nok ikke alene om å oppleve dette. Mange har sterke motforestillinger mot formen og folk som bruker den. Bruken kan få adrenalinet til å stige og negative utsagn til å hagle. Ofte stemples språkbrukere med DU-formen som lite språkbevisste – ja, til og med som lite intelligente. Utsagnet fra en lærer kan være en tankevekker i så måte. Han uttalte følgende:

Sønnen min sier det au, det er rart det der - han er skarp au se'du (Lærer)

Mønsteret vi kan lese ut fra resultatene som framkom i undersøkelsen, er at det er flest informanter som får kommentarer og blir rettet på i Grimstad, mens andelen er høy også i Arendal og Risør. I områdene Froland, Åmli og Tvedestrand finner vi den laveste andelen retting. En nærliggende tanke blir at retting er hyppigere i de områdene der formen ikke er så godt innarbeidet, og at det i områder med mye bruk av DU, foregår mindre retting. Informantene fikk spørsmålet "Prøver du å legge av deg formen" og "Unngår du formen i samtale med enkelte mennesker?". Ei jente i Birkeland meddelte stolt at hun snart hadde sluttet å bruke DU-formen. "Jeg har snart lagt det av meg nå. Jeg sier mest DÆ nå!" lyder utsagnet hennes. Det ser ut til at DU-bruk er noe en må bli kvitt, noe en kan være stolt av å ha klart å løsrive seg fra. Jeg stilte informantene dette spørsmålet for å finne ut noe om hvor dyptgripende ulike holdninger til formen er, og for å se hva informantene selv mener om formen. Mye kan komme fram i begrunnelser for hvorfor de vil kvitte seg med uttrykksmåten.

Resultatene viser tendenser til at informantene er klar over at formen ikke er akseptert av alle, og at de risikerer å få kommentarer om de bruker den. Derfor unngår de den i bestemte situasjoner, men de vil ikke gi helt slipp på den. De har altså en bevisst bruk av DU, kanskje kan vi si at bruken er situasjonsbestemt. Informantene bruker eller lar være å bruke formen alt etter hvem de samtaler med, noe som kan vitne om mye nedsettende holdninger til formen.

Det er også interessant å se om informantenes egne holdninger til DU-formen i vesentlig grad avviker fra holdninger som kommer

indirekte til uttrykk gjennom spørsmål om de f.eks. vil legge av seg formen. Informantene ble spurt hva de syntes om formen, og resultatene viste at det i Arendal er flest informanter som ikke liker DU-formen. De synes den er 'rar'. De mest negative holdningene finner vi altså i Arendal. I Risør er det også mange som ikke liker formen, men av disse er det likevel mange som mener formen er naturlig. Det er forholdsvis overraskende at 52 % av informantene i Risør og 61 % av informantene i Birkeland mener formen er naturlig, fordi det nettopp i disse områdene er lavest bruk av formen. Selv om formen ikke er hyppig, synes informantene at det er naturlig. Dette kan vitne om mye positive holdninger i området, men det kan også være et tegn på likegyldighet. Kanskje har informantene krysset av for de mest nøytrale alternativene, de mest positivt ladde svarene hvis de ikke har noen bestemt formening om emnet. Dette vil slå ut i retning av at det ser ut til å være positive holdninger til formen i dette området, mens det i virkeligheten kanskje er lite refleksjon som ligger bak svarene.

I Tvedestrand, Moland og Froland er det flest informanter som mener formen er 'naturlig' og som mener det er 'greit' at den finnes i muntlig språkbruk. I Moland er det 69 % som mener formen er vanlig. Svarprosenten kommer opp i 100 % i Tvedestrand. Dette er ikke et overraskende resultat fordi vi tidligere har kunnet antyde dette som kjerneområdet for utbredelsen av formen. Det er ventet at informanter fra et område der formen ser ut til å være svært utbredt, mener den er naturlig. Disse resultatene bekrefter også tidligere antakelser om at dette kan være kjerneområdet for utbredelsen. I et område der formen ikke er så vanlig, ville en kunne vente seg mer negative holdninger og en tanke om at dette ikke er naturlig språkbruk. Det ukjente og nye virker ikke naturlig.

Ellers er det et gjennomgående trekk at meningene om formen er mer delte i de områdene som har middels utbredelse av formen. Der formen ser ut til å være på frammarsj, er resultatene altså ikke så entydige som i områder der formen enten synes svært utbredt eller svært sjelden. I disse områdene finner vi en sterkere polarisering når det gjelder meningene om formen.

Grimstad har et noe spesielt mønster. Underrapporteringen var høy her. En kunne registrere mye irrettesettelser, og mange

informanter ytret ønske om å unngå formen i samtale med enkelte mennesker. Men av informantenes meninger om formen går det fram at et flertall mener den er 'naturlig' og at det er 'greit' at den finnes i muntlig språkbruk. På spørsmål om hva informantene på 15 år selv mener om formen, ser det ut til å herske positive holdninger til DU-formen. Informantene uttrykker seg ikke fordomsfullt overfor bruk av DU. Dette stemmer ikke godt overens med bildet en kunne danne seg av lærernes holdninger til formen. Disse rettet mye, og ga kommentarer. Inntrykket jeg fikk under feltarbeidet og utsagn som kommer fra lærere, gir uttrykk for mer negative holdninger til formen. Det ser altså ut til at lærernes meninger og holdninger gjør sitt til at informantene ikke bruker formen i så stor grad i Grimstad (og til dels i Arendal) som de gjør andre steder. Holdninger av negativ art kan altså føre til at formen ikke ser ut til å være så utbredt i enkelte områder som i andre. I sin ytterste konsekvens vil slike negative holdninger kunne føre til at trekket blir trengt tilbake. Fordi informantene opplever å bli irettesatt når de bruker formen, prøver de å legge av seg formen eller unngå den i samtale med disse menneskene. De mest positive holdningene til formen finner vi i kjerneområdet for bruken. Her rettes det nesten ikke, her synes informantene det er helt naturlig å snakke slik. Kommentarer av negativ art er ikke hyppige i dette området.

I undersøkelsen ønsket jeg også å finne ut hvordan holdningene var blant informanter som selv *ikke* bruker DU-formen. Hvordan ser de på medelever som har formen? To spørsmål i undersøkelsen gjaldt bare disse informantene. I hele området var holdningene til DU-formen overveiende positive blant informanter som selv ikke brukte den.

Generelt kan vi si at det hersker mange negative holdninger til formen. Både blant voksne og unge språkbrukere er det vanlig med negative kommentarer omkring formen. Det er naturligvis vanskelig å tillegge noen spesielle holdninger eller trekke konklusjoner omkring holdninger. Det er ikke slik at det er et enten-eller-forhold, at en enten er negativ eller positiv til bruk av DU som avhengig form i 2. person entall. Snarere har vi å gjøre med størrelser en ikke kan veie eller måle. Det er snakk om forhold som glir inn i hverandre og som ikke er så ensartede som denne framstillingen kan gi inntrykk

av. Likevel mener jeg det er forsvarlig å si noe om holdninger til DU-formen i Aust-Agder fordi tendensene i resultatene av undersøkelsen så klart peker i samme retning. Det viser seg nemlig at Arendal og Grimstad framstår som områder der de negative holdningene stikker dyppest. Ser en på hele materialet samlet, er det gjennomgående disse to kystbyene som framviser de sterkeste holdningene mot DU-formen. Her rettes det mest, flest unngår formen i kontakt med mennesker fra andre steder, og flest informanter synes formen er 'stygg' og 'rar'. Tilleggskommentarer av typen at DU-brukere er "håpløse", "harry", eller "mongo" er også hyppigere i de nevnte byene. I Froland, Åmli og Tvedestrand finner vi mer positive holdninger. Informantene her blir sjelden rettet på, unngår heller ikke formen og synes selv den er 'naturlig'.

Ellers er det verdt å legge merke til at det i hele området som ble undersøkt, er vanlig å snakke om det nye språktrekket ut fra en *sykdomsterminologi*. En snakker om "smitte", "infeksjoner" og det å være "angrepet". Et område kan være "sterkt angrepet" eller "bare så vidt smittet". Dattera til en lærer i Åmli "var ille", og det ble i Evje opplyst at de nok var i "inkubasjonstida". Ei dame fra Froland hadde bodd borte en årrekke, og da hun vendte tilbake til området, oppdaget hun til sin store overraskelse at hele området var "infisert". Også noen av de unge informantene mine sier at det å bruke DU-formen, er å betrakte som en sykdom.

De mest positive holdningene til DU-formen er å finne i områder der formen synes godt forankret, mens vi finner de mest negative holdningene der hvor formen er av nyere dato.

5 Avslutning

DU-formen er en språkending folk har sterke meninger om, og motstanden mot formen og folk som bruker den, er massiv. En ser på bruken som en sykdom, en pest og en plage det gjelder å bli kvitt fortest mulig. Til tross for denne sterke motstanden og på tross av at trekket heller ikke har støtte i noen av skriftmålene våre, tyder mye likevel på at det vinner innpass og spres.

Litteratur

- Aasen, Ivar (1850): *Ordbog over det norske Folkesprog*. Ny utgåve ved Kristoffer Kruken og Terje Aarset (2000). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bjørkum, Andreas (1974): *Generasjonsskilnader i indresognsmål. Talemålet i industribygdi Årdal og dei fire næraste jordbruksbygdene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brodersen, Benedikte (2000): "Det kvalitative telefoninterview og andre interviewmetoder i sociolingvistikken". I: *Målbryting 4/2000* (s. 89–115) Bergen: Universitetet i Bergen.
- Eklund, Britta (1978): *Stadmål i övre Norrland. Jag såg han och Han såg jag. Något om subjeksformar av personliga pronomen på objektsplats hos skolungdomar i Västerbotten*. Umeå: Universitetet.
- Faarlund, Jan Terje m.fl. (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Grønmo, Sigmund (1982): "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder i samfunnsforskningen." I: H. Holter og R. Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskningen*. (s. 94–123) Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugsgjerd, Magne Inge (1974): *Snartemomålet. Eit vest-egdsk bygdemål og nyare utviklingsdrag i stasjonsområdet*. Bergen: Universitet i Bergen.
- Jahr, Ernst Håkon (1979): "Er det sånn jeg snakker? En ikke-intuitiv rapport om min egen syntaks i intervjuer med ulike grupper av språkbrukere fra Oslo." I: Kleiven (red.): *Språk og samfunn*. (s. 122–137) Oslo: Pax.
- Kristoffersen, Gjert (1997): "'Det va'kje no vanskli å snakke med du'. Litt om trykksterke og trykksvake pronomen i Arendal". I: J. Bondevik, G. Kristoffersen, O. Nes, H. Sandøy (red.): *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997*. Bergen: Alma mater.
- Larsen, Hans Olav E. (1991): "Finnes det dialektologi uten statistikk?" I: *Danske folkemål, bind 33. 4. Nordiske Dialektologkonferens*. Askov Høiskole 12. – 16. august 1990. Konferensforedrag. Institutt for dansk dialektforskning: C. A. Reitzels Forlag.
- Omdal, Helge (1985): "Informantene – er de til å stole på?" I: *Papers from the eighth Scandinavian Conference of Linguistics*. (s. 220–237) København: Københavns Universitet.
- Papazian, Eric (1987): "Bymåla og utviklingstendensene i norsk talemål i dag". I: *Språklig samling nr. 3/87*, (s. 10-18) Oslo: Landslaget for språklig samling.
- Skjekkeland, Martin (1999): "Agder – ein region mellom Aust og Vest. Kva skjer med talemålet i området?" I: *Målbryting. 2/99*. (s. 76–97) Bergen: Universitetet i Bergen.

-
- Syvertsen, Ole Bernt (1977): "Egdemål" I: A. Kristiansen (red.): *Agder*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Torp, Arne (1980): "Samanheng mellom fonologi og morfologi i lys av tri dømme fra norske dialektar". I: *Maal og Minne 1980*. (s. 181–192) Oslo: Det Norske Samlaget.
- Torp, Arne (1986): *Landvikmålet. Eit norsk skagerakmål*. Grimstad: Landvik historielag.
- Torp, Arne (1990): "Sørlandet". I: Ernst Håkon Jahr (red.): *Den store dialektboka*. (s. 29–43) Oslo: Novus.
- Torp, Arne (1993): "Epilog om de og dem". *Språknytt* 2/93.